

H ~~3714~~
3597. ~~615~~

Keiserliku Aadlika
Rm-kogu kink. 1916.

H. 3572

257

Aabitsaraamatu

sissejuhatus.

Laste koolitajate õpetuselis ülespanndud.

N. N o l e n,

Wõide õpetaja,

kirjutatud.

Keiserliku Aualiku
Raamkogu kink. 1916

Kuresaare.

Trükitud G. H. Asjasrey kirjjadega.

1873.

Von dem Dofelschen Evangelisch-Lutherischen Consistorium wird
desmittelft attestirt, daß in vorliegendem Manuscripte nichts wider die
heilige Schrift und unsere Bekenntnißschriften enthalten sei.

Arensburg, am 23. September 1872.

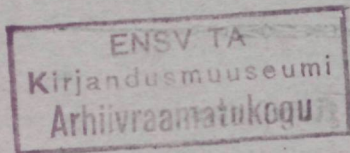
Im Namen und von wegen des Dofelschen Evang.-Luth. Consistoriums:

C. C. Hesse, stellv. Vice-Präsident.

Nr. 212.

Ed. Baron Saß, stellv. Secr.

Zensuri poolest lubbatud. Riga, 16 Oktobril 1872.

25230

1872

G e s k ö n e.

Lu'uõpetuse sisssejuhatuseks on tarwis mõnnda seletada.

1. Selle siin raamatus pruugitawa lu'uõpetamise wiisil on kaks pääjagu. Esiteks õpivad lapsed üheks eesõpetuseks pallja kuulu waral — sõnade, sõnajäguide ja helide wahete wahet tegema, ja etteõõditud helisid kaa jälle pallja kuulu waral sõnadeks kokkuüttelema, ja sedawiiisi küsituid sõnu ülesandma. Teiseks, kui lapsed selle õskawad —, siis hakkawad teised Alabitsaraamatust lugema. Kui naad kuulu waral eesõpetusel õiete on õpetatud, siis pole lugemise õppimisel Alabitsaraamatust enam suurt waaewa. Koolitajate õpetuseks on aga seesinane sisssejuhatus raamat kirjutatud. Siin on koolitajatele sammaawalt teie kättejuhutatud, mis naad peawad käiima, ningg sünnisjal kuhul moeeks ettepanndud: kudas lappsi peab küsima. Kaa need sõnad, mis peab küsitama, on kätteannetud. Kui tarwis peaks olema, wõib mõislik koolitaja ise weel paaäst muuid sõnu küsida, mis passiwad. Paaasi on: et koolitaja õskab ja õpib: nii palju kud ual sünnib, küsimise ningg näituse waral, ja jutukal wiisil lahkhete lappsi õpetama; sest mis lappsi koolitaja küsimisel ise kostab, see jääb

teise omaks, ja rõõmustab teist. Ja seda on väga tarwis ja kasulik: et lapsed õppimisel ära'p tüdi. Pääalegi on seesinane sissesejehatus kaa selle tarwis kirjutatud: et suure hulga lappsi selle järge koolide se'es wõib õpetada. Aga kaa üksikult sünnib lappsi selle järge kaa „oki waral“ õpetada —, kui aga mõistlik koolitaja ise siit sissesejehatusest wäljaarwab mis temal tarwis ep ole.

2. Lapsed õppigu ühtlase lugemisega kaa kirjutama; sest seda kerrgemine teised seeläbi lu'u kättesaawad. Sellepärast hakatu esimesest pääwast saadik lapsed kaa kirjutama. Ütks pool ehk kollm weeren-dit tunudi ennelõunat lugemisel, ningq pärastlõunat niisammupalju kirjutamisel, saab lu'uõppimise tarwis küll olema. Kõige esiteks lassku koolitaja lappsi, püssti seistes, tuule kirjutada. See sünnib sedawiihi: et taa iga last lasseb krihwli õiete, nõnda kudas iluskirjutusel tarwis läheb, proosse wõtta, ningq siis koolitaja käsul püssti tõustes, tema juhatusel, wassaku öla kuhalt parama poole: alt ülesse ja maha, ja ülalt maha ja ülesse, riipsusid wädada; nõnda õpetades: et üleswädades kerrge, aga mahawädades suure jõuuga riipsusid wäawad. Esiteks tuleb **m** ningq **n** riipsusid, ningq kaa ümargusi riipsusid paramast wassaku poole wädada. Siis tahwlite pääl neidsammusid riipsusid —, esiteks suuri, kõik üle tahwli —, pärast ifka pisemid. Ehk sünnib kaa esimesi riipsusid liiwa päääle teha. Tuleb tähele panna, et lapsed ühtlase, ifka ühe külje poole rāsi wäawad. Tahwli pääl õppigu teised kaa kõruti otse riipsusid wädama. — Kui nüüd lapsed lugemise eesõpetusel: kuulmise waral helidele wahet hakkawad

tegema, siis peatvad hääletähhtesid kirjutama hak-
kama. Sellepärast, kui tarwis, saaagu need kirjutuse
eesõpetused kaa kahel tunnil pääwas ettevõetud, et
lapsed nendega jõuavad. Lugemise eesõpetusel tuleb
kõigeesiteks see häääl **a** ette; et see aga kõige ras-
kem hääletähhtedest kirjutada on, siis kirjutagu lapsed
esiteks, kabe riipsu wafele, muud kud seda — a=nooõq: z.
Siis kui **u** ette tuleb hakaku seda kirjutama pärast
— **e, i**; siis **o**, wiimaks **a**.

3. Wäga walwaku koolitaja selle ette: et lapsed
kõik helid — sellgeste, terrwelt, küppseste, ilma teis-
tega ära segamata wälljaüttelewad. Ispeämis tuleb
tähele panna:

a. Et lühikeste, pikkade ja wenitatute
häälede wafele õiget wahet tehakse; et
teised ikka järsku, teised pikkalt ehk wenitatud
ütelda. Koolitaja ise ärgu tohhtigu iial mitte
hooletusel neid hääli ära segada.

b. Koolitaja panggu wäga tähele: et ühte tähte
ühe teise wasstu ära'p wahetata. Nõnda
wahetawad lapsed ferrgeste neid hääli —
üü ja **öö** — teineteise wasstu ära. Weel
ferrgemine wahetawad lapsed neid lühikesi
hääli: **i** ja **e**, **e** ja **ä**, **o** ja **u** — ühe-
teise wasstu ära.

c. Wäga wiisad on lapsed kõwa umbhelide **k**,
p, **t** — ningq pehmete — **g**, **b**, **d** —
wafele wahet tegema. — Ikka saaagu neid
wahesid uieste seletatud.

4. Ükts iseliik sõnu on Gestickeel mis isepäinise
hoolega lu'uõpetamisel tuleb seletada, sest et see lastele

wäga kasulik on; sest seeläbi wiluwad teised õigel wälljaütlemisel sõnade jägusid kaa kõigepitkemiks sõnuks kokkulugema. Sellepärast hakkab Abitsjaraamatust nende sõnadega see teine pääjagu, kus ilus luge mist alustatakse. — Need sõnad on niisugused kahejälised sõnad, kus ühe umbheli waral ees ja taga kaks häält seisab, mis mõlemad lühikesed on. Näituseks: isa, ema, ahi, oh, riha, walu, siga, rataš —, n. n. p. — See samma kestmine umbheli saaagu — sõna juurikuks nimetatud. Sõnal: isa, on juurikuks — s. — Need kaks häält juurikuga saaagu — emahelideks ehk ematähhtedeks nimetatud. Sel sõnal: siga, on — iga, sel sõnal: rataš, on — ata — ematähhtedeks. — Eesõpetusel õppigu lapsed tunndma, et niisugused sõnad kahejälised on; aga lugemisel Abitsjaraamatust: et teised paariviisi: kaks jägu üheks, järjult kokkulugeda tulewad. Kui selle õskawad, siis õppigu lapsed selle järge ka muuid jägusid nõnda paaril kokkulugema. Näituseks see sõna: armas; ematähed: arma; juurik: rm. Ehk see sõna: laegas; ematähed: aega; juurik: g. Kui selle õskawad, siis õppigu lapsed kõigepitkemid sõnu, nõnda paaril jägusid kokkulugedes, üleswõttna. Nõnda on sel sõnal: inimene — neli jägu, aga kaks paari jägusid: ini ja: mene. — Kui ütlen: inimestega: kaks paari ja üks ligjagu: ini-meste-ga. Ja nõnda peawad siis ka lapsed kõik sõnad lugema, aga mitte ütsaawalt reid jägusid: i-ni-meste-ga. Ja ikka tuleb iga paari esimese hääle päääle wälljaütlemise rõhutusse panna, aga ikka nõnda et igal sõnal — üks paar õhutus on, mis kõige waljemine kuulda, ninaq

mis ikka esimese hääle päääl seisab. Neid kahest kokkufulatuid sõnu ep ole palju, k.ä. lugu teine on, nõnda kudas sel sõnal: maailm. Sää! peab juba lapses oma mõistust aiatama.

5. Abitsaraamatu lugemisel käigu asi ikka nõnda: et esiteks kõiki sõnu tahhwli päääl kirja ja trükitähhtedel äraseletatakse, ja siis neid kõiki raamatust loetakse. Neidsammu sõnu ehk jägu neist, nii palju kud jõuakse kirjutatakse siis kirjutamise tunnil. Wäga mõnusad on pisukeste tolli suuruste papifaardikeste päääle trükitud ehk maalitud trükitähed, mis mõnel kuhal ehk pooodidest oõsta saab —, aga kaa igameees kes ise häästi kirjutada oõstak, walmistada wõib. Siis saab teistega esiteks kõik näidetud mis lapses pärast raamatust loewad. Ilma nendeta ei saa poolegi mitte hullka lappsi koolides korralt lugema õpetada. Selletarwis tehakse seinatahhwli ülema ääre allla ühe tahwliliisti, kus päääle neid tähhtesid laste nähes sõnuks kokkufäetakse.

6. Et see sissesejuhatuse ja see Abitsaraamat uiel õigekirjutusel kirjutatud, ei wõi ükski imeks panna, kes tunnud, kui kerrgelt ja täisi sel kirjutusel lapses lugema õpiwad; sest taa on wäga mõnus, ningg on naagu Gestickeele päris kirjutus.

Küll enam wasturääkimist weel sellepoolest karrta: et seda uut õigekirjutust weel osalt uiendatud on, aga lugemisel ei sünni sellele kes tänini üksi wana õigekirjutust lugema wilund — jelle uienduse läbi pihugi mitte suuremat segadust kud üleülitse uie õigekirjutuse läbi. See uiendus seisab ses: et Gestickeel mitte üksipäimis wahet lühikese ja pitka hääle

(näituseks: a ningg aa), niisammuti kaa ühekorrdse ja kahekorrdse umbheli (näituseks: r ja rr: waras ja warras) wahel ei ole, — waid kaa pitka ja wenitatu hääle, rõhutu ja rõhumata kokkusulatu hääle, ja rõhutu ja rõhumata kahekorrdse umbheli wahel on. Nõnda on wahel ka üttled: „sada meest“, ehk: „saada mees siia“, ehk: „maa'p wõi meest kätte saaada“. — Ehk jälle: „küllm tali ehk talli pois“, ehk: „pois läks talli“. Ehk weel: „lõokese laul“, ehk: „laulu kannel“, ehk: „ei maa'p kuule laulu“. —

Uga mis tarwis neid peenikesi wahesid kirjutusel atwaldada? Eks Gesticimees kes oma emakeelt ometi rääkida oskab mitte ise'p tää sõnu viete wäljaütelda, kui taa aga kirjast ja oma mõistuse waral aru saab: mis sõna taa lugema peab? Ningg kas Gesticimees tänini (kaa wanast õigekirjutusest) mitte aru pole jaaand mis taa lugend? — Sellepäääle maa kostan: Neid Gesticimehi ehk Gesticimurrdid tahaks ehk mitte nii piisut olla kes oma emakeelt pooolegi enam igastükis viete wälja'p ütle. — Uga mis keelel kõiki murrete peenikesi wäljaütlemise wahesid kirjutusel ilmutatakse? — Mis siis seda peaks Gesticimeelele tarwis olema? — Maa kostan: Ei ühegi muul Eurooplaste täädawal keelel (maa'p räägi siin Soome keelest) ep ole seda sääadust kud Gesticimeelele: et osalt helide ferrgemal ja raskemal wäljaütlemisel sõnade muudmine illmub. Sellepärast sel siin pruugitawal õigekirjutusel palju mõnusam lugeda on —, ja seesamma Gesticimeelele hariduseks ja kaunistuseks wäga kasulik oleks. —

Abitsjaraamatus mis laste kätte saab ep ole
 maa mitte sedasinast õigekirjutust täieste pruun-
 kind, wastatusõdimist kartes, ja sellepärast kõik
 sõnad mis iial wilunud wiisil kirjutada sünnivad
 — muuudmata jätnud; aga siin sissesejuhatuses
 olen maa täieste nõnda kirjutand kud moo ar-
 wates kirjutama peaks. Wahe seepoolest selle ja
 Abitsjaraamatu wahel on järgmine; näituseks: siin
 maa kirjutat: luff, samm, keel, laul, nõõl, kuuu,
 uuus, paael; sääl: luf, sam, keel, laul, nõõl, kuu,
 uus, pael. Sest sel Nominatiivi üttel ei jaa nende
 sõnade wälljaütlemisest mitte nii tähtsist märku.
 Aga teiste nende sõnade üttel tuleb siis wahe sell-
 gemine ülesse ningg on kaa Abitsjaraamatus ilmu-
 tatud, näituseks: ei pole lauulu, wakka, n. n. p. Kui
 see Abitsjaraamat läbikatsjutud ningg targemate nõuu
 kaa kuultud on, wõib kui teijega nõnda rahhul ollakse
 teijel wälljaandel parandada mis weel wigane on;
 nüüd aga pean häda poolest oma külalaste kooli-
 mise pärast selle raamatu nõnda wälljaandma kud
 teije walmistada jõuudnud. Sellepärast pean kaa
 mõne trüki wahese weel jääanud ningg juhitud wea
 pärast et küll suurema hoolega hoida on püütud,
 kannatada paluma.

Kui Abitsjaraamatu lu'utükid on läbiloetud, siis
 hakaku lastega wana õigekirjutuse raamatutest lugema,
 aga enne seda ei sünni et lapied neist loewad, sest
 see segaks neid ära. Sellepärast on Abitsjaraamatust
 lõpetuseks niisugused lu'utükid jäetud, mis siis teist-
 korrda lastega wõib wawal õigekirjutusel Piiblist ehk
 Testamendist lugeda. Seda aga tarwis: et selle-

juures lastele seletatakse: kus wana õigekirjutusel pitt häääl ühel —, ja kus umbhelid kahel tähel kirjutatakse.

7. Kõik lugemise tüfid saavad lastega nõnda läbiloetud, et iga lugu kühimisel lastele äraseletatakse —, ning siis annetakse teistele selle lu'u kodu läbilugeda, et teisel päawal selle sellgeste ettelugema saavad: Pikkemate sõnade lugemisel, ning sõnade jägude wahettegemisel, kirjutusel, peab juba warakult Abitšaraamatu lugemisel, kus seda tarwis läheb, lastele seletama: et niipalju jägusid igal sõnal on, kud teisel häääli on, ning et iga kahe hääle wahel seisawaid umbhelisid nõnda nende kahe häälele peab ärajägama —, et kui üks umbtäht kahe hääletähe wahel seisab, siis ta teisele —, kui aga kaks ehk enam — siis ikka wiimne umbtäht teise häälele jääb.

8. Uiel õigekirjutusel ep ole aga sellel kes esimest korrda sellega ümberkäima hakkab, muuud tähele panna kud seda alseisawat õpetust:

- a. Iga pitt häääl saab kahel, iga weni-
tatud häääl kolmel hääletähel kirjutatud; nõnda
kudas juba esalt wanal õigekirjutusel. Näi-
tuseks need sõnad wanal ja uiel: kaal, kaaal;
aaw, aaaw; liiw, liiww; — aga uiel kaa:
kaalud, kaaaluma; aawad; liiwa ja liiwa.
- b. Iga ühe tähega ülespanndud häääl tuleb
järrskuste lugeda; ja iga kahe tähega üles-
panndud umbheli tuleb raskeste, iga
ühe tähega — kerrgeste lugeda. Sest
sünnib see kõige suurem wawe wana ja uie
õigekirjutuse wahel, kust aga kaa uie õige-

kirjutuse kasu sellgeste wälljapaisstab. Sest wanal kirjutusel ep ole wahet tähhtede poollest: kas ja kirjutad (rehe) warras, ehk (suka) warras, aga uiel on teine: waras, ja teine: warras. Niisammuti: wanu (mehi), ja: (ära) wanneru; lina (seeme), linna (tee) —, u. n. p.

- c. Sellepoolest tuleb kaa weel tähele panna: et kaa kõwade umbhelide wälljauütlemisel wahet wahel on, kas üttled: sukka (paael), ehk: (piista) sukka, wakka (suuu), ehk: (taa töstatab) wakka; patu (häda), ehk: (ära tee) pattu; kapi (uffe), ehk: (ää kiputa) kappi; ratas ehk ratta (kodarad); ehk jällle: (taa harib) ratast, ehk: (ei maa'p tää midagi rääkida sest) ratta st; (lappes kukkus) rattalt (maha); (inimese) mõtte; (ei taal pole) mõttet; aga: (jelle) mõtte (pärast). Sellejäärge on siis kaa wahet, kas üttled: sukad, wakad, patud, kapid, rataste (pärast), mõtete (pärast) —, ehk: sukade ja sukke, wakade ja wakku, pattude ja pattusid, kappide ja kappisid, rattad ja rattud ehk rattaid, mõtted ja mõttid. Nende jäärge kaa: wakaga, sukata, kapiil, patune, patuji (inimesi), — aga: rattal, rattaga, mõttes, mõtteta. Nõnda kaa wahet, kas üttled: õppima, õppida, õppides, õppigu (lapsed), maa õppisin, — ehk kas üttled: õpi (mo laps), ma õpin, ma õpiksin, õpetama, õpetada, õpetaja, jeda raamatut õpitakse pähä, ehk: jeda last õpetatakse foolis.

Kui inimene natukeste hoolega tähele paneb, kudas taa sõnu oma suuust wälljättleb, siis taa saab sest wahest mis helidel on, küll aru. Igamees kirjutagu aga selle moode järge umbest nõnda kudas taa räägib, siis läheb enamiste õigeks; ja kes mitte koolmeister ep ole, ehk mitte ise täiemat õpetust õigekirjutuse poolest ei nõua, sellel on sest õpetusest küll —, sest kui taa lastega Habitsaraamatut loeb, juhatab teist — see kiri ise, mis ees on. Peab aga wallwama et lapsed iga sõna karwa päääl tähtede järge loewad.

d. Niisugune wahel on kaa mõne sõnal muuh tähtede poolest; ja see'p see wahel ofalt on mis siin eimest korra trüki läbi awaldatsse, ja seda wiisi, et neid kõige raskemine wälljaööötuid helisid jääl kus tarwis on ühel juurelisatu tähel täada annetatsse. Ja see sünnib lastele lugemise kergituseks, ja et teised karwa päääl tähtede järge lugema wiluwad. Sest jääl on wahel juures, kas üttled: armu (päraft), ehk: (heida) arrmu; linna (tee), ehk: (maa lahen) linnna; laewa (päääl), ehk: (taa asstus) laaewa; taewas, ehk: taaewas ja taaewad, (ei maa'p näe) taewast, ehk: (taa tuli) taewast; waaatama, ehk: waadata; kuuwama, ehk; kuuwata n. n. p.

Weel üks teine wahel saab seeläbi awaldatud, et isipäinisel kommel pehmeste, ehk: liimate wälljaööötuid umbhelised jämema

tähega trükitakse. Näituseks: (homikune) koiit, ja (wilja) kott; rott, matt, sirrp, (päawa) pallk, ja (männa) pallk; kaa: paaat, jaaan, wiina waaat.

Weel on ütkä umbheli Geesti keelel, mis kaa Saksa- ja muuu keeldel leida on, — see nina labi ööötud — n, mis aga kahe tähega kirjutatakse: ng. Näituseks need sõnad: hinge waem, wangipöli, tangud, tangid. Wahel aga kuultakse mõnel sõnal ja üttel ka selle nina-n kõrwas weel seda umbheli g; siis kirjutatakse teist nõnda: ngg. Näituseks: hingg, wangg, päääd wanggutama, n. n. p. — Kui aga — k selle nina-n kõrwas kuulda, siis kirjutatakse nõnda: ngk. Näituseks: pangk, pingk. Kui selle n pääl weel riipß seisab —, näituseks mul pole fiinggi, siis tunnistab see rõhutust. Weel täetuseks: et kui see sõna: „teine“ — esimesel jäol peenema trüfiga tõstetud seisab, taa selle sõna: „tema“ asemel seisab; sest nenda räägib juur jägu rahwast ja tuleb seda sõna siis õige nobeste wälljütelda.

9. Kirjutusel hakaku lapsed kohe, kui naad tähed teha õsskawad, kuulmise waral foolitaja etteütle misel kirjutama, et naad õigefirjutust kohe õppima hakkawad. Sel kõrwal jäägu iluskirjutusele 1 ehk 2 tunndi nädalas. Juba sißsejuhatusel, kui teised esimesed hääled teha õsskawad, hakaku etteütle misel kokkusulatuid hääli kirjutama: au, ai, ei, äi, õi, ui, õu, iuu —, kaa: ea, oe, ooe, ao, äe, iuu, iie, uua, uuaa,

üüa, n. n. p. ja wiimaks: öue, eia, niu, uie, auu,
 öie, n. n. p. Siis pärast lugemisel, kui kõik umb-
 helid teha oskavad, hakaku lapsed koolitaja ette-
 üttlemisel priipärast sõnu kirjutama; wiimaks lühikesi
 kõnesid, salmikesi mis ehk lapsed pääast täawad.
 Etteks niisugusi sõnu, kust teijed s ja lühikese lõpe-
 tuse s wahale wahet tegema õpivad. Näituseks:
 suuur, fuuus, sissse, kassk. — Siis tuleb nii kaua wa-
 litsetu sõnade waral (mis koolitaja küllalt Abitsa-
 raamatust leiab) seda wahet: k, v, t, ningg: g, b, d
 wahel õpetada, kud see lastel käes on. Sel kõrwal
 aga kaa seda wahet näidata, mis sel wahel on:
 (maa usun) Zumalat; ningg: (paganate) Zumalad;
 kirikut ja kirikud. — Kui palju on, siis on ikka
 otja pääl — d: lapsed, inimesed, härjad, n. n. p.
 Kaa järgmistel üttlemistel otja pääl ikka pehmed
 tähed: saa waaatad, ta waaatab, nemad waaatawad;
 saa loed, taa loeb, nemad loewad n. n. p.

10. Kaks umbheli kõruti wilugu lapsed kui üheks
 heliks kokkulugema: ps, ts, st, kaa: rm, rn, lw, n. n. p.

11. Ürgu ütelgu ükski: ei maa'p saa seda õpe-
 tamise wiisi kätte! see tahab mul liig kirjusk minna!
 Kes selge lugeja, ja terawa aruga ja hää tahht-
 misega inimene on, see saab selle küll kätte. Ta
 õppigu aga seda (ühel kahel pääwal), ühe õpetliku
 inimese abiga neid raamatuid läbilugedes.

See oleks meite rahhwale üheks suureks kasuks,
 kui taa paremine lugema õpiks; sest lugemine on
 kõige muuu õppimise põhi. Aga seda täaadku iga-
 mees: et kõik „waimuharimine“ inimest ei midagi'p
 aiita, waid weel suurema (waimuliku) hukatuse sissse

teist saadab —, ja kurja veel kavalamaks teeb kurja tegema, — kui süda mitte ühtlase waimuga saa haritud. Aga südameharidus ei sünni muuu wiisil kud patust pöörmisel. Ükski aga ei pööra patust, kes Jeesust Kristust ei tunne, ning ei usu: et Jeesus Kristus Jumala poeg on, kes meite pattude pärast äraannetud, ja meite õigeksjasaamise pärast surrnutest ülesäratatud — oma Isa parama poole isõstunud, ja nüüd meite Isand ja meite Jumal igaweste on. Sellepärast, oh teie laste kasvatajad —, lasõke ennasid noomida ühest usuwennast ja kaasulasest: et teie ome lappsi juhataksite Jeesuse juure, seda õiigust nõuudma, mis Jumala ees maksab; ja aupakkikul alanduse waimul (siin maaal kus meie mitmesugused inimesed ja rahhwad üheskoos elame) oma ligimese kasu nõuudma ja selle riigi ja rahhwa häääd, kus meie se'es oleme. Eest muud nime ep ole taacwas ega maa päääl, kus se'es mee wõikõime õndsaks saaada, kud üksipäinis Jeesuse Kristuse nimi, kiidetud igaweste! Jumala riigi kaswatamiseks minggu kaa see raamat wällja.

Lu'uõppimise sissesejuhatus.

Esimene jägu.

Gesõpetus.

Gesõne.

Lapsed peavad lu'ueesõpetusel — iga kõne sõnadeks —, iga sõna jägudeks —, iga sõnajägu helideks kattkijagama —, ja wiimaks jällle etteõõotuid helisid — sõnuks kokkuüttelema õppima. Siin raamatus õpetatakse koolitajat: kudas tema saammaawalt lappsi neid wahesid tegema juhatab. See sünnib pallja küsimise ehk näituse waral, sõnadel ning kõnetel, mis lastel kõigetuttawamad on. Kui sõna ehk kõne on sedawiiisi ülesõõetud — siis ütteleb koolitaja seda:

1. Käsi nii mitukorrda kokkulüüües kud sõnu, jägusid ehk helisid on, nii kaua ette, kud lapsed peast järgeüttelewad.
2. Siis üttelewad lapsed —, kaa käsi nii mitu korrda kokkulüüües kud sõnu, sõnajägusid ehk helisid on —, seda weel ühe korra.

3. Siis üttlewad teised seda nõndawiiiijä weel ühe korra; aga ükks nende seast loeb walju häälega: Kui mitu korrda käsi kokkulaksutatakse?
4. Siis küsib koolitaja: a. kui mitu korrda on käsi kokkulaksutatud? — b. Mis on esimene, teine, kolmas? — n. n. p.

Esimene samm.

Lapsed õpiwad sõnadele wahet tegema.

Koolitaja seletab: mis ükks sõna on; et iga loomal, asjal, teol, wiisil, mõttel — oma sõna on mis teist nimetab; et kaa palju, kui aga ühest su'ust on, ühe sõnaga nimetatakse. Näituseks: lapps ja lapsed, kull ja kuled; ikka jääb ükks sõna. Siis taa jääb kaks ja enam sõna kõneks kokku.

§ 1. Lapsed õpiwad kahe sõna wahetele wahet tegema.

Mis linnd see on, mis sind homiku wara unest üleswirutab? Mis loom see on, misest saa riide saad? Mis saa lüpsad? Mis sind waängkil kirjule wiib? Mis riist, misjega isa künnab? Kuhu ema riided paigale paneb? n. n. p. Kostused: Kull. Lammaš. Lehm. Hobune. Adr. Kirrst. — Härrg. Isa. Ema. Lapps. Põlld. Maja. Wallatus. Wiha. Kurrbtus. Armastus. — Põllud. Majad. Kapid. Koerad. Sead.

Küsi: Mis kull teeb kesköööl ningg enne koiitu? — Ta laulab. — Kes laulab? — Kull. — Kudas

saa siis üttled kui teine unest ärkab ningg küsib: mis see on? — „Kuff laulab!“ — Mitu sõna saa siis üttled? — Kaks. — n. n. p. — (Seda- viisi katsu, nii palju tud saa saad küsimisel, kaa näitujel, sõnu kõneteks kokkujäada). — Lammbad mäagivad. Lehm lüpsab. Sõnn möirab. Hobused hirnuvad. Taaat kinndis. Katel keeb. Mehed riidlewad. Lapps karjub. Poissid õpiwad. — (Küsi nende jekka mõnda üksikõna, küsides: on's üks ehk kaks sõna?)

§ 2. Kaks sõna juure saab kolmas ja neljas kõneks jäetud.

Koer augub. Koer augub õues. Wana rannts. augub õues. Must kuff laulab ajas. Kewadel wilištub ööpik lepinkus. Weijed ammuwad õhhtu wainul. Kewadel kinnawad külamehed tiidsjaste. Taaat sõitis emmega linna; n. n. p.

§ 3. Kolme sõna põhjal neli ja enam sõna kõneks.

Üks on lahhti. Uhi on pala. Ööö on pime. Illm on piline. Mead on külmad. Põlld on kinn- tad. Külamehed püüawad kalu. Kõik meite küla- mehed püüawad kalu merel. Wili wiidi põllale. Wili wiidi aidast kottidega põllale külda. Priidu läks homiku tuulingat lasskma. Mikkel on moo raamatu äraniiind. Kus saa oled moo kaue pannud?

§ 4. Lapsed õpivad pisukesti sõnu ja mitmetmoodi kokkufüetud kõnesid tähele panema.

Raamat on laua püüal. Kass magab pinggi all. Kuuu paistab öösel. Tähed paistavad ka öösel. Kuuu ja tähed paistavad öösel. Isa ja ema läksivad kirjule. Kui maa sind hüüan, siis vastata mulle. Ei maa'p taha praegus süüüa. Kõrtsi ees seijab hullk rahwast. Madu läks kooli, aga Miina jähi koju. Hobune karrgas üle aja. Ega Tiin pole haigekü jäänd? Kas saa ei tää, et maa sind kasskisin kooli minna?

Teine samm.

Lapsed õpivad sõnajäguitele wahet tegema.

Koolitaja küsib kõnesid, kus lapsed sõnadele ja sõnajäguitele peawad wahet tegema.

§ 1. Lapsed õpivad ühe- ja kahejooliste sõnade wahetele wahet tegema.

Koolitaja küsib sõnu esite ühejoolisi pittka hääldega, pärast järsku hääldega, wiimaks neidsammusid sõnu niisuguses ütlemites kus nemad kahejooliseks saawad. (Pluuralis.) Kui lapsed ühe sõna ülesannud, küsi: Mitu korrda soo juuu hälitades käib kui selle sõna üttled? — Peab lappsi lasskma sõnu siis weel korrda pittkalt sellgeste ütelda, ningg ise

nõnda etteütlema et lapsed suuu ja huulde liikumist näetvad. — Naaw. Naam. Hiir. Huul. Siil. Keeel. Mees. Waii. Suii. Koiit. Käsn. Pörrm. Lehym. Kooof. Koff. Kuff. Nupp. Nonn. Mõvõt.

Weel ühe korra: aaaw! Kui neid palju on, kudas siis üttled? — Aawad! — Mitu korra saa nüüd häälitand? — Hiirid. Siilid. Huuled. Keeled. Baiad. Lehmad. Saiad. Käsnad. Koogud. Mõvõgad.

Mees käis mäel. Lehmad käiwad metsas. Sääl on suured aawad. Sääl on firrst, ja firstus on saiad. Waii on kooli läind.

§ 2. Weel sõnu mis põhjalt kahejoolised.

Lammaš. Sammaš. Kermes. Saabaš. Miina. Leena. Wiuu. Wiia. Priidu. Mihkel. Kartšaš. Kerner. Sööötma. Toitma. Kuuulma. Seened. — Weisid läksiwad niiti jõõma. Lammbad jõõwad põllal. Kermesed es anna ma'ata. Mihkel läks weisid jõõötma. Wadu kukkus kartša pääält wastu maaad.

§ 3. Kahejoolisi juurikuga sõnu.

Neid sõnu ega jägusid saaagu mitte pitkemale lastele etteõõttud kud kaa jutul neid räägitakse —, aga käsi saaagu nobeste kahel korral kokkulöödud; ningg haka-tusel niijugusi sõnu küsitud kelle juurik huuldega õõttakse; sest juuriku waral peawad lapsed mõlema häälest arusaama.

Uma. Jme. Häbi. Hobu. Uba. Hõbe. Apu. Abu. Kiwi. Kõwa. Jsa. Riša. Keja. Pesa. Oto. Udu. Utud. Katas. Ketas. Katus. Ani. Kana. Kuna. Wene.

Ma. Kala. Küla. Uri. Uru. Kera. Karu. Ake. Hakid.
 Otid. Sufad. Iga. Siga. Lagi. Regi.

Priidu, mine aja weised põllalt ära. Sannu
 läks kooli, wõttis tahhwli ja trihhwli juure. Ole
 wait, ära räägi mitte. Mees pisstis naela wõiid
 ja kalad oma kotti.

§ 4. Kolme ja mitmejäolisi sõnu.

Armas: armastus. Kasu: kasulik; kasuta. Ka-
 sulas. Karjamaa. Kõrtsimees. Heinamaa. Karja-
 pois. Kurwastus. Nobeste. Kermeste. Waaatama.
 Kurwastama. Ilusaste. Inimene. Ugulama. Karis-
 tama. Kõrwetada.

Sujad läksiwad sirripidega põllale õsuma, aga
 hakkas wihhma sadama. Kui fewade jälle läes,
 siis kõik linnud lauldes haält teewad. Kui lapsed
 häästi õppinud, siis jälle lõbus mänggada. Kuitsi-
 tene augub õues, kosilased tulewad.

Kolmas samm.

Lapsed õpitwad helidele wahet tegema —
 ningg hääli lugema ja hääletähhtesid
 kirjutama.

Koolitaja küsib igal kõnel ehk igal sõnal mis
 ettetuleb, ikka esite: Kui palju sõnu? Kui palju jä-
 gusid? Siis taa igast jäost need helid küsib mis teisel
 on. Hakatuselt, kui palljad hääled üksi küsitakse,
 neid esiteks üleswõtta, ei küsita igast sõnast muund
 tud seda otsitawat häält? — Iga hääle esimesel

ülesvõttmisel küsitakse pitka ja järsku hääle tarvis kummagil kaks sõna. Saa heli ülesvõttmisel lasseb koolitaja teise — lastest koorikauupa sellgeste ülesütelda, paneb siis teisele nime, ja annab meeletule-
tuseks paaar sõna meeles pidada. Seeläbi jäävad helid paremine meele. — Pärast, helide küsimisel, küsitakse ikka esiteks hääli —, siis: mis umbhelid sel jäol on. Kui limahelid ettetulewad, tuleb neid kohe seletada. — Kõrkujulatud hääled (Diphthonge) on need, mis kull kahel tähel kirjutatakse, siiski üheks hääleks arvata on, kui: ai, au, õu, n. n. p.; kõrkufeotud need mis võib üheks hääleks arvata, aga saa kahels jäoks, kui: ao, ea, iuu, uua, n. n. p. Siin eesõpetusel ei õpetata veel mitte pitka ja wenitatu hääle, ega raskke ningg rõhutu umbheli wahete tegema; koolitaja aga üteltu iga heli hoolega loomulikult wälja.

§ 1. Hääle — a waral õpitwad lapsed esimesi umbhelisid ülesvõttma ja teistele wahete tegema.

— Häääl — a.

1. Mis sinu (ehk ühe ehk teise mehe) nimi on? — Naku! — Mitu jägu sel sõnal? — Mis saa kõigeesiteks kuuled kui üttled: Naku? — aa! — Mis see on? (ehk: mis riist see on, missega taaat laua läbi ajab?) — Saaag! — Mis häält saa sel sõnal kuuled? — Jälle: aa! — See'p see häääl: aa — on! — 2. „Tehkem juuu pärale lahhti ja häälitagem lahkste — aa!“ (Lapsed üttlewad selle

foorikaupa koolitaja järge.) — 3. Mis sinu (ehk ühe ja teise naisterahwa) nimi on? — Anu! — Mitu jägu sel sõnal on? — Mis sa kõigeesiteks kuuled? — a! — Kas on seejamma häääl mis Nadul oli? — Jah! — Aga mis wahet? — Teine järsku, teine pitkalt. — Mis siin nurgas seisab? — Kapp. — Mis häält saa kuuled? — Zälle — a! — 4. Koolitaja kirjutab — a tahhwli päääle. „See tähht tähendab seda häält kui üttlen: Anu; ütolge kõiik moo järge: a!“ (Pane tähele et järskuste saab ööötud; aga mitte liiaeste, waiid nõnda et ikka selge wahet: a'l ninga: aa'l kuulda, ja nõnda: et kaa — aa mitte wäga'p saa wenitatud.) „Waadake nüüd lapsed: mis nägu see tähht on? — Üks ümargune munafarnane rõngas: o, ja teise mööõda kullge ükks nook: 1.“ — Nüüd pane trüki — a tahhwli päääle. „See on kaa peataga teise a nägu.“ — See'p see trüki — a, see'p see kirja — a on! — Nüüd pane teise kõrrwa, kirja- ja trükitähtedega — aa! — 5. „See'p see Anu, see'p see Nadu tähht on!“ (Selle mooe järge wõta kõiik hääled ülesse. Nemad kõiik, sedamööõda kud neid üleswõetakse, seisawad igal tunnil tahhwli päääl; ja järstiku seisab ükks lappõ tahhwli ees ning näitab igakorra tahhwli päääl seda häält: järsku ehk pitkka, mis teised lapsed küümisel ütelnud.

Umbhelid.

1. Mis puuu see on, lapsed: ümargused kõwad lehed pitka warre otsas, mis tuule käes werisewad ja kohisewad? — Aaaw! — „Mitu jägu?“ — „Mis saa esiteks kuuled?“ — aa! — „Mühifene

tähht see tahhtli päääl on?" — „Mis saa wiimaks, selle: aa-järrge üttled?" — (Lase lapsed oma suuuga kattjuda, näiita ise oma suuu liikumist). — **w.** — 2. „Bangge tähele lapsed: see on ükks umbheli; see'p see puhuja on!" — 3. Ütelge nüüd kõik minu järrge: „Banggem ülemad hammad alama huule päääle ja puhugem ummseste: **w'!**" — „Bidage kaks kurrja puhujaga meeles: **Wale ja warrgus!**" (Selle mooe järrge küsi kõik teised umbhelid.)

U a a m. 1. '**m'**. — 2. „See'p see momiseja on!" — 3. Banggem huuled kokku ja momuisegem ummseste — '**m'!**" — 4. Kaks laialist momisejega: **Meri ja maaa!** — 5. Küsi weel teisi sõnu et lapsed helisid üleswõttma wiluwad: **Umm. Maaa. Maa.** (Igal sõnal küsi need täädawad küsimised.)

U a a s. — 1. '**s'**. — 2. „See'p see siija on!" — 3. „Banggem keeleots ülema hammasste taha ja siigem nii kui usike ummseste — '**s'!**" — 4. Kaks ihu liigent: **Sillm ja süda!** — 5. **Saa. Maaas. Samm. Sammas. Ammas.**

U a a k. — 1. '**k'**. — „See'p see läkastaja on!" — 3. „Banggem kurgu ukks kinni ja läkastagem ummseste — '**k'!**" — 4. Kaks õue sõppra läkastajaga: **Koer ja kutt.** — 5. **Ukk. Kakk. Wakk. Kaaak. Kamm. Saaak. Kassakas. Kass. Sakk.**

K a a a l. — 1. '**l'**. — 2. „See'p see kõliseja on!" — 3. Wääänkem keeleots hammasste taha juu-lae wasttu ja kõlisegem ummseste '**l'!**" — 4. Kaks linndu mis kewadet kuulutawad: **Luiges ja lōke!** — 5. **All. Maaal. Wall. Laas. Lamma. Kallas Kallama. Lakk.**

Kaaar. — 1. 'r'. — 2. See'p see rõmiseja on!" — 3. Pänggem keeleots (eht: kurgu ukse kinni) suulae vastu ja rõmisagem umbseste — 'r'! — 4. Kaks mis talupoel tarwis läheb: **N**iha ja **r**ehi! — 5. Kaaaw. Armas. Kaarmas. Barras.

Kaaan. — 1. 'n'. — 2. „See'p see kiunaja on!" — 3. „Nulljagem keeleots hammaste taha suulae vastu ja kiunagem ummseste — 'n'! — 4. Kaks jöppra kiunajaga: **N**öööp ja **n**öööl! — 5. Wannas. Wann. Wernal. Kann. Saaan. Nanna.

(Mõnnda neist nummbri wiiel nimetatu sõnust võib kaa ühte kõnese jääda, et siis meeletuletuseks võib sõnu ja sõnajaguseid küsida; aga üksi neist sõnust siis helisid küsida, kus kõik helid tutawad on.

§ 2.

Lapsed õpiwad neid hääli: **o** ja **u** ja seda kokkusulatut häält: **au**; ning weel mõnnda umbheli.

Hääli: **o**.

1. Doop. — Kooof. — 2. „Pänggem suuu toruse ja häälitagem jämeste: oo!" — 3. Dra. Soff. — 4. — 5. „Dra ja Doop“.

Umbhelid.

Doop. — 1. 'p'. — 2. „See'p see paukaja on!" — 3. „Pänggem kõwaste huuled koku ja paukugem ummseste — 'p'. — 4. Kaks mis saa metsast leiad. **P**uuud ja **p**öööfad! — 5. Dppmann. Kapp. Kooof. Kooof. Koff. Sopp. Sooop. Sapp. Pann. Pannal. Kooop. Kopp. Moff. Pooem. Woff.

Tooop. — 1. 't'. — 2. „See'p see sokutaja on!“ — 3. „Malljugem keeleotsis kõwaste juulae wassu taha hammaste, ja sokutagem umbseste — 't!“ — 4. Kaks armast sokutajaga: Taaat ja taewas! — 5. Patt. Topp. Tall. Toll. Doota. Waaata. Kott. Watt. Paaat. Taaat. Saaat. Ott. Tak. Toomas.

Häääl — u.

1. Uuur. — Tuul. — 2. „Tehkem huuled wabeks ja häälitagem nii kui tunul puhub — uu!“ — 3. Ula. Tuff. — 4 ja 5. Ula ja uuur. — Kaaal. Koor. Kuul. Kakk. Koff. Kuff. Luuk. Luff. Napp. Punn. Konn. Nuff. Tuut. Suur paar. Suutma. Woor. Ufna ruut. Ruttu.

Kokkusulatud häääl — ou.

1. Auuk. — Auukuma! — 2. Au! — „See'p see auukuja on!“ — Mis esiteks suuust heliseb? — a! — Mis wiimaks heliseb, kui suu jälle hakkab finni minema? -- u! — 3. „See on üks kokkusulatud häääl!“ — 4. Tahwli päääle! Näiita et need kirjatähed teine teise otjas finni on, ja need trükitähed tiheste teine teise kõrwas seisawad, — ja sellepärast et see üksik kahest kokkusulatud häääl on. — 5. Auuk ja Pauuk!

Auuk. Pauuk. Kaup. Kauus. Sauu. Lauus. Saual. Lauul. Lauuk. Pauukuma. Auukuma. Lauulma.

§ 3.

Lapsed õpiwad — e ningg — i, ja nõndega kokkusulatuid häääli, ja seda umb=i: j.

Häääl — i.

1. Jida. Piim. — 2. „Tehkem suuu poolele lahhti, ja häälitagem peenikest', nii kui müüripääsuke — ii!“ — 3. Jda (tuul). Pill. — 4. — 5. Jda ja Jida.

Kiil. Pill. Siil. Miina. Tiina. Kiidu. Liisu. Istutama. Piima foor. Piir. Wiina waaat. Tikk. Tiik. Sikk. Kipp.

Umbheli — j.

Jaaak. — 1. 'j'. — „See'p see umb=i on!“ — 3. „Mulljugem kõwereti keel suuulae wasstu, ja muttsigem umbjeste — 'j'! — 4. Kakkõ pois'i: Jaaak ningg Juri. — 5. Joosua. Juunt. Jaaak. Kurrjus. Kirjutaja. Maa soo asja wiija ja tooja.

Häääl — e.

1. Gewa! Keel! — 2. „Tehkem suuu poolele lahhti ja häälitagem jellgeste — ee!“ — 3. Gma. — Sepp. — 4. — 5. Gma ja Gewa!

Ernes. Kernes. Kaupmees. Parmas. Saue auuk. Peeter. Popp. Matt. Kipp. Kepp. Bekk. Kell. Tekk. Tikk. Siplane. Kupp. Seep. Kuuse otsas isstus linnukene. Jeesus. Joosep.

Kokkusulatud hääled.

ei. — 1. Ciit. Keiin. — 2. Ci! — „See'p see keelaja on!“ — 3. — 4.

Teine. Keimes. Keial. Nuus mees. Meite Miina. Toomas seiis's seina na'al. Kuff ei laula ikka.

ai. — 1. Aiis. Saii. — 2. ai! — „See'p

see karrjuja on!“ — 3. — 4. Niim. Baii. Maii. Baiinaja. Niitama. Taima. Tainas. Laiimama. Leiinama. See ta ainik looom on!

ui. — 1. Uuist. Suii. — 2. ui! — „See’p see kohkujaja on!“ — 3. — 4. Uinuma. Kuuwama. Tuiskama. Suitsetama. Tui on armas looom.

oi. — 1. Dinäs. Koi. — 2. „See’p see pahandaja on!“ — 3. — 4. Pois. Koiit. Koiit. Koiit. Pois sai reimeste kõrwa piima. Ei maa’p tuiid osta.

iuu, iu. — 1. Piuk. Kiunama. — 3. — 4. Siuk. Siugu. Kiujama. Kiujata. Kiujatus.

§ 4.

Lapsed õpivad neid hääli: ä, ö, ü, õ —, ja neid nõndest kokkusulatuid hääli!

Häääl — ä.

1. Äär. Äästas. — 2. Banggem moff kiivale ja häälitagem laiaft suuust nii kui tited karrjuwad — ää! — 3. Ärg. — Särrk. — 4. — 5. Ära ja äär! — Äkste. Eksitus. Näpp. Näkk. Lepp. Käpp. Kepp. Äär. Keer. Säär. Lähme äarele.

Häääl — ö.

1. Ööruma. Mööök. — 2. „Wääänkem moff poolele lahhti ja öoritades häälitagem — öö! — 3. Öled. Köhht. — 4. — 5. Öled ja ööru! — Öötsutama. Öötsutama. Pööön. Maa kõnnin. Önn. Pois isätus moo kõrwa. Kirves. Kerves. Terwe. Too törrwa.

Häääl — ü.

1. Üüges. Küüün. — 2. „Lehtem huuled wahets ja häälitagem peenikeste — ü ü!“ (Et see häääl mitte'p saa ööötud: üi!) — 3. Ülal. Küyps. — 4. — 5. Ülal ja üüges! — Küünal. Üksik pois. Tükk. Tikk. Takk. Tätk. Nä lükka raamatut. Taa müüüs siis wilja ää. Sääl mäel seiis is müüür. Poisil on küüür seljas. Meil on piima küll. Poisi sõrme päääl on will. See taa üll.

Häääl — öö.

1. Öö. Kööök. — 2. Pängem huuled torusse ja häälitagem sellgeste — öö! (Et mitte üü-ga saa ärawahetatud). — 4. Sööök. Kööökima. Mööök. Pois, pööra tüüür. Kööök nööök. Miina on wäljal töök. Teel ta mo hääle kuuulis. Kööwel. Pööri-pääw. Pöönutama. Nä löö Liisu.

Kokkusulatud hääled.

äi. — 1. Käii. — 2. Äi. — 3. — 4. — 5. Wana äii! — Käiis. Keiis. Weiise käiik. Käiia. Mees käis linnas. See weis on täiis kurrja.

vi. — 1. Sied. Sitse. — 2. Si. — 3. — 4. — 5. Sied ninga viitsed! — Sile. Gile. Köiis. Käiis. Wöii. Käii. Weiis. Maa töim weiise siia. Silme. Löime. Meie söime leiba ää. Mõiisa pois. Pöiis.

öu. — 1. Sunad. Sue. — 2. Su. — 3. — 4. — 5. Sunad on öues! — Söua laulik lausjal suul, söua, jõua laulu maaale. Nöuu. Mis sul pöues? Köue illum.

§ 5. Kõrkuseotud hääled.

ae. — 1. Aaer. Kaael. — 2. — 3. —
4. Paael. Laaew. Baaew. Kaaer. Taael. Anna
see naael siia. Mees seisib paae pääl, lae al.

ea. — 1. Pea finnni! — 2. — 3. —
4. Sea päää. Ilmaweata. Mees seisib reas.

ao. — 1. Kaa. — 2. — 3. — 4. Pao
Ann. Ott on kaol. Poisa waos alla. Maii jooksib
kaole jooma. Sannu jättis ukse paole.

oa. — 1. Toa pois. — 2. — 3. —
4. Ilma emme loata ää saa'p söö. Ilma noata
ei saa'p wõi süüüa. Moa laaew taewaš.

oe. — 1. Soe juui! — 2. — 3. —
4. Kooer auukus. Poee kaupmees müüüs kauupa.
Loo see raamat.

eo. — 1. Peo pesa! — 2. — 3. —
4. Seo see loom kinni. Teomees käis põllal.
Kurjal peol mees sirt reisis. Teotus.

õo. — 1. Ei see'p mul müõ! — 2. —
3. — 4. Võõke laulis wäljal. Nä tööta kurrja;
see on soo teotus.

äe. — 1. Ennäe! — 2. — 3. — 4. Mäe
otsas kasswas puu. Ennäe, raamat on poisi
käes; taa wöttis jelle wäekauupa ää.

öe. — 1. Jõe pääl! — Raamat on Sannu
käest ää wõetud.

äo. — 1. Kääo linnu laul! — 2. — 3. —
4. Kääo mäel ou moo wäo loom, ja moo jäo maad.

ää. — 1. Maa wään koormat sõuue. —
2. — 3. — 4. Küll maa jelle aäja viete säan.

uue. — 1. Poiss sai uie kuue. — 2. — 4.

uua, uuua. — 1. Maa tõin luua ää. —

2. — 3. — 4. Maa kässtisin Miina luua äätuuua.
Küll selle tuuakse. Ei maa'p wõi wiina juua.

üüa, üüüa. — 1. Üüa taa ää! — 2. —

3. — 4. Selle looma maa wiin müüüa. Ei moo
meeel anna looma lüüüa. Mis tarwis looma lüüakse.

iie. — 1. Riiepääalne riie! — 2. —

3. — 4. Gile käisime Jiesool.

iiu. — 1. Tiiu! — 2. — 3. — 4. Wiuu ja

Tiiu on riul!

iia, iia. — 1. Riia lin. — Kus see wiiaakse?

Too see siia. Siimaaale on mul ää terwis.

Liaste ei pea saa kurwastama. Ei maa'p saa lam-
mastele heiina wiia.

Rahejäolised hääled.

(Saaagu tahhwli pääl näidetud ningg kirjutuse
tunnil kirjutatud.) Laia Maie õue. Meiu kuuu.
Meie isstusime aja päääle. Meiu põll on moo käes.
Mis teie siia otsite? Seiu isstus aua pääl. Küll
maa kõik diete teen. Raiu see puuu, saa teomees.
Noia tööö on kurja tükk. Uiemõisa tee.

§ 6. Lapsed õpivad kokkuseotuid umbhelisid,
aga mitte neid, mis k. p, t-ga seotud.

rm. — 1. Põrrm. Mis häääl? — 2. Kus
taa tahhwli pääl. — 3. Mis esimeseks heliks kuuled?
— 4. Mis wiimiseks? — 5. Kas weel üks kesk-
kuulda? — r! — 6. Ütelge kokku: 'rm'! — 7. Mis
selle sõna helid on? p' õ 'rm'. Sõrrm. Arrm. Surrm.
Barrm. Taa wõttis moo armjaste wassu.

rn. — Warrn. — Wirrn. Torrn. Kurnn.
Ennäe! puuu otsas pirren!

rs. — Warrs. — Kõrrs. Tõrrs. Warrs.
Parrs. Kärstiku Ann on meil tööös.

rw. — Kõrrw. — Korrw. Jrrw. Sarrw.
Sõrrw. Karrw. Tõrrw.

lw. — Killw. — Sallw. Põllw. Tallw.
Pillw. Küllw.

lm. — Sillm. — Tollm. Kullm. Sõllm.
Sallm. Illm on küllm.

fw. — Kassw. — Kassw. Massw.

fn. — Kässu.

§ 7. R, p, t-ga kokkuseotud umbhelid.

1. S-ga kokkuseotud.

fs. — Waks — (nõnda kui 6-ma § sõnadel,
nõnda ka siin need 7 küsimist küsida.) — Saks.
Kaks. Uks. Paks. Püks. Maks. Üks sakste
toapoiss läks eile linna. Mees läks juuks wõõrale
maaale. Saaks ma siit ää minna.

fk. — Kask. — Käsk. Wask. Kuusk. Tuisk.
Sääsk. Saiisk naine ei saa lappsi toita.

ps. — Lapp. — Lopp. Kopp. Upp. Uks
läks kõpsti finni.

ts. — Witt. — Kuit. Ut. Kitta. Litta.
Mitta. Mett. Pätt. Lõõts. Juula kukkus per-
patsti maantece päääle. Paks suits tõuuis.

ft. — Riist. — Rist. Kast. Kooft. Wist
on lapp õues. Suust jooksis niilwa. Silmist
pauistis rõõm. Muist pillw seisis taewas.

rrst. — Kirrst. — Würrst. Kirrst on toas.
Arrst on linnaš.

rtš. — Wirrtš. — Körrtš. Tirrtš. Narrtš.
Sorrtš. Körrtš täiis wiina aiisu; suiits ja wirrtš se'es.
Its. — Kalltš. — Selltš. See'p see körtši
Elltš on.

lpš. — Sulpš. — Konn söööstis: sulpš wette.

2. P — teiste tähhtedega kokkuseotud.

lp. — Pllp. — Kullp. Sullp. Töllp. Allp.
See sullp weistele walmis.

mp. — Kimmp. — Rammp. Sommp. Lammp.
Ukše rammp on kattfi.

rp. — Kirrp. — Korrp. Karrp. Sirrp.
Teomees läts, sirrp peos, põllale. Teine karrples
ikka päääle.

3. T — teiste tähhtedega kokkuseotud.

lt. — Pallt. — Pollt. Pullt. Bellt.
Lappš, söö see pallt ää.

nt. — Konnt. — Tonnt. Sannt. Pannt.
Wannt. Too pannt siisse, siis laim wällja. Unnt
wiis talle ää. Sääl seiis ükš puutännt.

rt. — Parrt. — Perrt. Kurrt. Marrt.
Seina päääl on maakaart. Nä katku wart ää!

4. R — teiste tähhtedega kokkuseotud.

lk. — Wallk. — Pallk. Pallk. Pullk. Kollk.
Mullk. Sallk. Sollk. Killk. Suun on meele töllk.
Makša pallk mo kätte. Too pallk ää.

rk. — Wörrk. — Kirrk. Särkk. Türrk.
Märrk. Parrk. Kes tarrk mees, ei kurwasta söppru.

ngt. — Bngt. — Pangt. Rängt. Songt.
 Longt. Buutongt on maaas. Ukse lingt ei käi häästi.
 Marrt loingkas põllal rasskeste; teine wangkus taa
 kõrwas.

tk. — Pittk. — Kattk. Küttk. Jaaak söttkus
 söuwe. Maii puttkas einamaaale. Kattk wöttis
 kõiik weiiste. karja ää.

Umbheli — h.

Siin õpivad lapsed esimest korrda — sõna juu-
 rikut ja neid emahelidid tunndma. Iga niisuguse
 sõnal tuleb neid järgmisi küsimisi pärida: 1. Mis
 selle sõna juurik? 2. Mis taa esimene? — mis taa
 teine häääl: 3. Need kollm — need emahelid. —
 (Kui weel enam tähtesid ühe sõnal, siis weel küsida:
 4. Mis emahelide ees? mis teiste taga?) — 5. Sõ-
 nad ningg kõned.

Õite aga nõnda küsida:

Na h h k. — Mis häääl? Mis esimene umbheli?
 Mis wiimne? Mis weel kuuled? — h! — See'p
 see õh h k aja on! — K õ h h t! — (Needsammad
 küsimised!) — „Bidagem häääl finni ja õhakem
 ummbseste — 'h'!“ — Ah i. Mis esimene häääl?
 mis wiimne? — Mis saa weel kuuled? — h! —
 „See'p see juurik!“ — „Juurik oma kahe häälega
 on need emahelid!“ — Jhu! — (needsammad küsi-
 mised.) — Pea meeles: Na h h k ja k õ h h t! a h i
 ja i h u!

1. Wihht. Sahhk. Sihht. Lubhthein. L h h t.
 Puhhk. Bahht. Luhhk. Kõhht. Dhhk. Ei ütks
 mees ei tee rehht pääwaks.

2. Mahhl. Lehlm. Kahhl. Rähhn. Tahhm. Gi
 sünni jõe päääle minna, paljas jää ähnm wee päääl.

3. A h i ja i h u! — 1. — 2. — 3. —

5. Ahe. Ohi. Cha tähht. Shuke riie. Kobi. Kohin.
 Liha. Wiha. Riha. Lubin. Teee on tahe minna.
 Waaata, riie lohinal maaas.

§ 9. Müüd õpiwad lapsed neid pehhmid
 umbhelišid g, b, d.

Kurrk. — Kurrq. — Mis wahe neil sönul?
 See'p see pehme läkastaja on! — Ige. —
 Mis ta juurik? u. n. p. — Ägi! u. n. p. —
 Pangaem kurgu ukks kinni ja läkastagem pehhmeste
 — 'g'! — Kattk tööriištta läkastajaga: Ige ja
 Ägi! weel kurrk ja kurrq!

1. Rūga. Wiga. Siga. Lagi. Paga. Muga.
 Rāgu. Kuku. Regi. Wihma pagi. Meees tegi teki
 walmis. Muga läks seina nuki wasstu kattki. Lagi
 kuffus moo laka päääle. Git ei taha looogu wotta,
 ega loooka linnast tuua.

2. Looog. Loook. Saaag. Saaak. Haung. Auuk.
 Luiges. Üüges. Raigas. Selle kaitkaga maa lwin
 hullu koera maha.

3. Sallk. Sällq. Nällq. Wallk. Wöllq. Wörrk.
 Wirrg. Särrik. Särriq. Parrk. Pörrq. Pingk. Kingg.
 Pangk. Pangg. Kangg. Wangg. Hingg. Lingk. Wärrg.
 Märrk. Kas kaa targema mehe meeel ei ekši, kui
 ei juhata Jehoowa? Suurel wihal ja suurel salgul
 kippus meees teise päääle. Talgu aeal on hullk rah-
 wast põllal nähha.

b.

Korrp ja Kõrrb. — Hobu ja Hõbe! —
„Panggem huuled kokku, ja paukugem ferrgeste — b!“

— Pea meeles: hobu ja hõbe; korrp ja kõrrb.

1. Abi. Uba. Luba. Tuba. Lõbu. Wibu. Kabi.
Siguse läbi päästab Jehootwa maailma rahwast. Oh
saa loba, lipa tuppa mulle riiet tooma! — Apu
piim on tühja kõhul abiks leiwa kõrrwa. Hobusel
on kabi, kass käib kápal.

2. Toop. Kuub. Soop saab walmis. Leib
on ahjus. Raibe on maaas. Ää kaiiba moo päääle!
Kaup kaob hooletu mehe käest.

3. Allp. Allb. Warrp. Warrb. Karryp. Kurrb.
Allb mees on allp rikaste meelest.

d.

Kännt ja Männd! — Hedi ja Häda! —
„Panggem keeleotts ferrgeste hammaste taha, suulae
wasstu, ja sokutagem pehhmeste — d!“ — Pea
meeles: Hedi on hädas; Kännt ja Männd!

1. Udu. Sde. Jde. Jda tuul. Muda. Padi.
Sadu. Wäda. Wädu. Tadi. Kudu. Kuti. Koda.
Pidu lõpeb. Tapa see madu ää. Taba see pois
finni. Wadu matab ajas roosifid finni. Jida katab
jädasid.

2. Niit. Niid. Lauut. Lauud. Laiid. Ciit.
Kui saa teeed mööda käid, saad saa wiimaks linna.
Kas näed, sääl käib Keet?

3. Pannd. Pannt. Linnd. Linnt. Hunnt. Wennd.
Kennd. Kennt. Cile taa sadas lunnd. Ci ta saaand
unnd magades. Hundid käiswad karja kallal.

§ 10. Lapsed õpitavad veel emahelidega
sõnu muuu juurikutega.

1. Abu. — Ane. Ani. Iva. Ilu. Ila. Ase.
Afi. Ija. Eri. Uri. Uhi. Iga. Oja. Ode.

2. Uri. — Kari. Kära. Kuri. Beri. Mära.
Lora. Wara. Wana. Kena. Kana. Küna. Muna.
Tanu. Kuma. Tüma. Lima. Suma. Walu. Wäli.
Küla. Pesu. Pesa. Laju. Maja. Waja. Paja. Kaju.
Paju.

3. Kohin. — Warin. Katus. Magus. Katas.
Sõda. Udar. Kolin. Tosin lauude. Kamar. Kanad.
Tuled. Kõwad kuwid. Kasin. Usin. Munad on teede-
tud. Pajast tõuseb suiits. Meite Kuti kadus ära.
Mees ladus puuid. Wana madu pettis meite esimesi
wanemid: Gewa ja Adamat. Karistus [laõnges
Kristusse päääle meite pattude pärast. Linnamajad
on palju uhhkemad kud külamajad. Kodunt läks
meees jala päääl wällja, aga surnu toodi teise jälle
koju. Toa tagant mina leiidsin sõrmukse.

4. Kristus. Priidu. Praegus. Prits. Trall. Trumm.
Oodr. Pöodr. Puddr. Kruii. Kraae. Briidrik. Spii-
ritus. Ploom. Klaaas. Kleit.

Reljas samm.

Lapsed õpitavad etteõõditud helisid sõnuks kokku-
lugema.

Koolitaja leiab selle tarwis siit raamatust küllalt
sõnu. Mida paremine lapsed nõnda etteõõditud helisid
kokkulugeda õõskawad, seda terawemine nemad kaa
pärast Abitsaraamatust sõnu ülesloewad.

1. Koolitaja ütleb lastele ühejooliste sõnade helisid ette, hakates jälle kõigekerrgemate ja lühematega. Näituseks: Mis see on: aa 'm'? — Lapsed: a a m. — Mis see on: u 's'? — Lapsed: u s. — Mis see on: a 'rm'? — arm. — Mis see on: 't' oi 't'? — toiit! n. n. p.

2. Kui lapsed nendega juba wilund, siis peab iga laps igaks tunniks 2 ehk 3 sõna wäljaarwama, et järstiku lapsed üksteisele helisid etteütlewad, aga teised sõnu ülesannawad.

3. Koolitaja annab sammaswalt edesiastudes ikka rassemid 2, 3 ja 4 joolisi sõnu üleswõtta.

Lu'u õppimise teine jägu.

Alabitjaraamatu lugemine.

1. Alabitjaraamatu lugemisel on kolm sammum. Esimene: et lapsed tähtsüd jägudeks ja kerrgekks sõnuks kokkulugema õpivad. Teiseks: et teised sõna jägusid kõigepitkemiks sõnuks kokkulugema õpivad. Kolmandamaks: et lapsed iluslugemist alustawad. Selle tarwis on isepäimised lu'utükid raamatu lõpetusel. Neljandamaks sammuks arwata: et wiimaks wana õigekirjutuse järge teisi lugema wilutakse.

2. Esimesel sammul seletab koolitaja kõik lu'u tükide sõnad tahhwli päääl kirja- ja trükitähhtedel ära. Kui siis need sõnad tahhwli päääl on lastest loetud, loewad naad teised weel korra raamatust; ningg kaa lugemise jäo kui seda on. Mis lapsed koolitunnil lugend, loewad teised kodu sellgekks.

3. Sõnu seletab koolitaja sedawiisi tahhwli päääl ära. Proowiks olgu esimene lu'utükk. Taa kirjutab selle esimeje sõna: kuf — tahhwli päääle, ja paneb teise taa trükitähhtedel ette. Küsib siis: Mitu tähhte? Kollm! — Mühikese teie tunnete? — u! — Nüüd taa lasseb lappsi tähele pannna et need kaks teist tähhte ühte ja sedasamma nägu on, ja ühte ja sedasamma heli tähendawad. Taa seletab ja näitab mida nägu see trüki ja see kirja — k — on. — Nüüd taa küsib seda looma. Lapsed kostawad: kuff! — Mis teise häääl? Mis teise esimene, mis teise wiimne umbheli on? — See'p see sõna siin tahhwli päääl on! — Mühikese umbheli nüüd see esimene ja wiimne tähht tähendawad? k! Lugege ülesse! — kuff! — Siin esimeste lu'utükidel seleta väga kõwaste: et naad tähhtesid wastakust parama poole peawad lugema! — Nüüd kustutad ehk wõtad selle hääletähe u ära, ja paneb a teise asemele, ja lap'ed loewad — kuff! — Ja nõnda päääle kõik sõnad sel lu'utükil. — Teisel lu'utükil teed sedasamma moodi. Esite ükks tutaw sõna esimesest lu'ust. Olgu see sõna — tak! — Lapsed loewad selle üllesse. Siis paneb esimese k asemele t, seks sõnaks: tak! — Lapsed ei tunne seda tähhte. Sa küsid selle sõna jälle laste käest ja juhataid teist niisammuti tahhwli pääält üleswõtma kudas esimesel lu'utükil.

4. Zuba warakult peawad lapsed, sammaswalt sõnajäguksid kokkulugema hakkama. Zuba eesõpetusel on nemad kahejälisi sõnu ehk helisid kokkulugema ja kirjutama õppinud; näituseks: aua, öue, uiu, eie n. n. p. Niisugusi, umbhelidega ühendatuid jäguksid, saawad

nemad koe juba raamatust lugema; näituseks: laua, kōue, teie n. n. p. Aga nüüd tuleb sammaawalt õppida: kudas niisugusi sõnu lugeda, kus kahe jao ehk hääle wahel ükks ehk enam umbhelisid on. Selletarwis tuleb sammaawalt lastele näituse waral seletada:

1. Kui ükks umbheli kahe hääle wahel seisab: siis taa jääb teisele; kui kakks: siis jääb teine teisele; kui kollm ehk enam: siis jääb wiimne teisele.

2. Sellepärast tulewad juba neljandamal lu'u-tükil ühe wahelseisawa umbheliga sõnu ette; näituseks: waaata, aaawa, n. n. p. Pikkemate, ehk kahe (wõi enam) wahelseisawa umbhelidega sõnadel saawad jäowahed weel trüki läbi awaldatud.

3. Kaa niisammuti warakult, nõnda kudas niisugused sõnad raamatus ettetulewad tuleb seletada: et jämema trükiga helisid l i m a t a (kott, matt n. n. p.), aga kolmel hääletähel pannduid pittki ehk kokkujalaid hääli wenitada ehk rõhuda tuleb (aaawa, kuiiwa).

4. Kui lapsed sifijaga sõnu lugema õpiwad, tuleb koe seletada et s see lõpeisija on.

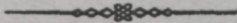
5. Selle lu'utükiga kus lapsed õhaga sõnu lugema õpiwad, hakkawad teised kaa kahte jägu kokkulugema, ja ühes sellega lugedes ferrgema ehk raskema wälljättlemisel ükks ehk kakks korrdä panndute umbhelide wahete wahet tegema.

6. See kokkulugemine sündku aga nõnda: et, küll neid wahelseisawaid umbhelisid kahe jägudele teine teisele ärajagades —, siiski lapsed nõnda neid kahte jägu kokkuloewad: et naad suurema hääle rõhutusegy e s i m e s e jao päääle waotawad.

7. Teisel Nabitšaraamatul algab iluslugemine. Seda aga, ning et lapsed kõigepitkemid sõnu kerrgemine ülesvõttma õpivad, peavad teised veel enam miluma kaks sõnajägu aawalt järskult lugema. Selletarwis õpivad lapsed sel teisel sammul neid ühe juurikuga sõnu nõndawiiisi lugema; pärast kaa kahte wahelseisawat umbheli juurikust arwama.

8. Kõigetüüimaks tuleb niisugusi kõigepitkemid sõnu seletada, kus mitte'p sünni paaritüüisi jägusid ülesvõtta, waid mis ühe liiajäoga peab lugema (näituseks: rõõmus-ta-mine), ning ka muuid raskemid ja kokkujulatuid sõnu.

9. Neid iluslugemise märkla (interpungktioonisid) tuleb juba aegjaste esimeses jäos, sedamöööda kuu teised ettetulewad äraseletada.

Alabitfaraamatü trüüfiwead.

Iebe küllg	wiir	feifab	loe
3	10	peaft	päääft.
3	11	häääledele	häääledele.
3	15	kuuga	kuuga.
4	3	puudulifeß	puudulifeß.
4	7	oßka	oßka.
5	5	köif	köif.
5	6	kai	Kai.
5	11	täi teie	täi, teie.
73	13 falmið 2fe ja 3ma rea wabel: ðnnið keð fiin fiireft		

